

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja 1702

Ensimmäinen suomalainen virsisävelmistö 300 vuotta

Suomenkielisen virsimusiikin historia on lyhyt: ensimmäinen suomenkielinen virsikirja ilmestyi Tukholmassa 1580-luvulla. Se sisälsi kuitenkin pelkästään virsien sanoja, eikä sen seuraajissakaan ollut nuotteja. Sen sijaan käsinkirjoitetut nuottikokoelmat olivat tavallisia. Sellaisia on säilynyt muun muassa Kangasalan, Ilmajoen, Loimaan ja Vöyrin kirkonarkistoissa. Suomalaisen koraalikirjan puutteessa tyydyttiin käyttämään ruotsalaisia nuottikokoelmia. Vanhimmat tunnetut suomenkieliset painetut virret sävelmineen sisältyivät Carolus Pictoriuksen Riiasa 1622 julkaisemaan vihkoseen ”IV. Suloista ja lohdullista kijtos ja rucous weisu”. Halvemmissa painotuotteista kuten arkhiveisuista vain harvat sisälsivät kalliita ja hankalasti painettavia nuotteja. Myös kirkkokäsikirjoissa nuotit olivat harvinaisia. Niissä oli yleensä ainoastaan tyhjä nuottiviivasto, jolle papin piti itse kopioida nuotit seurakunnan käytännön mukaan.

Ruotsissa käynnistyi Kaarle

XI:n hallitusajalla määrätietoinen yhtenäistämispoliittikka, joka ulottui myös kirkollisiin kirjoihin. Yksittäisten kirkonmiesten vuosisadan mittaan julkaisemat lukuisat katekismukset ja toisistaan poikkeavat virsikokoelmat muodostivat riesaksi yhdenmukaisuutta tavoitelleelle papistolle. Yhtenäistämistyö kantoi kuitenkin hedelmää. Lyhyessä ajassa ilmestyivät Karoliininen kirkkolaki 1686 (ruots. 1687 suom. 1688), arkkipiispa Olaus Svebiliuksen katekismus (ruots. 1689 suom. 1746), kirkkokäsikirja (ruots. 1693 suom. 1694), virsikirja (ruots. 1695 suom. 1701) ja koraalikirja (ruots. 1697 suom. 1702). Myös virallisen raamatunkäännöksen kieli tarkistettiin (suom. 1685 ruots. 1703).

Työ uuden virsikirjan valmistelemiseksi käynnistettiin vuonna 1691. Kuninkaallinen Majesteetti antoi uudistustehtävän Skaran piispalle Jesper Swedbergille, joka oli tunnetun mystikon, Emanuel Swedenborgin isä. Puhdasoppisuutta varjellut papisto ha-

vaitsi Swedbergin virsikirjaehdotuksessa useita opillisesti arveluttavia piirteitä. Painos määrättiin takavarikoitavaksi. Swedbergin virsikirjaa muistuttava Then Svenska PsalmBooken painettiin vuonna 1695. Se myös vakiintui myöhemmin Ruotsin kirkon viralliseksi virsikirjaksi. Samaan aikaan alettiin kaavailla myös uutta suomenkielistä virsikirjaa. Työ aloitettiin vuonna 1692 Turun ja Viipurin tuomiokapitulien sekä Narvan konsistorin¹⁾ valvonnassa. Gezelius sai kirjapainolleen yksinoikeuden virsikirjan painamiseen 1700. Vastaavaa ruotsalaista virsikirjaa huomattavasti muistuttava suomalainen virsikirja painettiin Turussa vuonna 1701. Nimen ”Vanha virsikirja” saanut kirja oli virallisesti käytössä aina vuoteen 1886 asti. ”Vanhaa virsikirjaa” käytettiin vielä tämänkin jälkeen yleisesti varsinkin herätysliikkeiden keskuudessa. Kuvaavaa on, että herännäisyyden oman laulu-

1) Tuomiokapitulia vastaava kirkon hallinnollinen elin saksalaistyyppisessä kirkonhallintajärjestelmässä.

kokoelman uudistamisen tärkeyttä korostanut körttihohtaja Wilhelmi Malmivaara asettui 1880-luvulla puolustamaan ”Vanhan virsikirjan” säilyttämistä. Siitä veisataan yhä vanhimpien suomalaisten herätysliikkeiden piirissä.

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja

Uusi Suomenkielinen Virsi-Kirja sai melko pian, jo vuonna 1702, seurakseen virsisävelmistön. Molemmat julkaisi piispa Johannes Gezelius nuorempi. Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja painettiin Tukholmassa Henrik Keyserin kirjapainossa 1702, koska turkulaiselta Johan Winterin kirjapainolta puuttuivat painotyöhön tarvittavat nuottikirjakkeet. Keyser oli itse painanut vuotta aikaisemmin uuden painoksen ruotsalaisesta koraalikirjasta. Suomalainen ja ruotsalainen koraalikirja muistuttivat huomattavasti toisiaan. T. I. Haapalainen on laskenut, että vuoden 1701 virsikirjan 413 virren 248 melodiasta suurin osa vastaa ruotsalaisen koraalikirjan sävelmiä. Samoin kuin ruotsalaisessa myös suomalaisessa nuottikirjassa oli liitteenä liturginen sävelmistö. Ulkoasu oli kuitenkin paljon ruot-

salaista esikuvaa vaatimattomampi. Oktaavokokoinen kirja on painettu puoliarkkimenetelmällä. Painojälki on karua ja koristeet puuttuvat lähes kokonaan. Nuottirivit ovat tiheät ja epäselvät. Lisäksi ruotsalaisessa koraalikirjassa oleva numeroitu bassoääni (kenraalibassosäestys) puuttuu.

Seurakunta saattoi veisata niin antaumuksella,
että saarnavirren lisäksi se lauloi
spontaanisti kaksi tai kolmekin virttä,
ennen kuin pappi pääsi aloittamaan saarnansa.

Yhden Tarpelisen Nuotti-Kirjan levikki on hämärän peitossa. Tutkija Erkki Tuppurainen toteaa nähneensä kymmenkunta kappaletta, mutta kirkonarkistoissa sitä ei ole juurikaan säilynyt. Suomen kaupunkien perukirjoissa Ruotsin vallan ajalla kirja on mahdollisesti esiintynyt joidenkin suurkaupunkien kanttoreiden kuolinpesissä. Turun hiippakunnan papppeinkokouksissa vuosina 1702 ja 1703 kehoitettiin papistoa hankkimaan teos seurakunnilleen. Jo vuonna 1726 papisto valitti kuninkaalle suomenkielisten seurakuntien tarvitsevan uutta koraalikirjaa. Kirja oli tarkoitus painaa Tukholmassa Jacob Wilden kirjapainossa, jossa 1730-luvulla ilmestyi

virsikirja ja Uusi Testamentti sekä erilaista suomenkielistä hartauskirjallisuutta. Kirja haluttiin kuitenkin painaa Suomessa Turun tuomiokapitulin valvonnassa. Kapituuli vetosi perusteluissaan aikaisemman koraalikirjapainoksen virheellisyyteen ja kömpelöön painoasuun. Wilde puolustautui, ettei

edes aikonut painaa nuotillista virsikirjaa.

Virsi-kirjasta otettiin 1700-luvulla runsaasti uusia painoksia, mutta Yhden Tarpelisen Nuotti-Kirjan painos jäi ainoaksi. Koraalikirja ei palvellut ainoastaan seurakunnan tarpeita, vaan sekä hengellinen että maallinen laulettavaksi tarkoitettu kirjallisuus rakentui Vanhan Virsikirjan melodioille. Rahvaan suosimissa edullisissa arkiveisuissa viitataan lähes poikkeuksetta virsikirjassa esiintyviin melodioihin (”Weisatan Cuin: Sun tygös turwan etc.”).

Lukutaidon yleistyessä virsikirjasta tuli kansankirja, jota käytettiin kirkkoveisuun lisäksi kotihartaudessa. Se sisälsi yleensä virsikirjan lisäksi kalenterin, kansansivistykseen tarkoitettua Ajan-Tieto-osion, evankeliumi- ja epistolakirjan, messun, käsikirjan, Lutherin Vähän katekismuksen, Athanasiuksen uskontunnustuksen, Kristuksen kärsimisen historian, juutalaishistorioitsija Josefus Flaviuksen kertomukseen perustuvan summaarion Jerusalemin hävityksestä sekä rukouskirjan.

Myös seurakunnan laulutaitoon ja -tapaan alettiin kiinnittää huomiota 1700-luvulla. Korvakuulolta veisanneille kanttoreille alettiin asettaa vaatimuksia, vaikkakin äänen kantavuus säilyi edelleen tärkeimpänä valintakriteerinä. Seurakunnan laulutaidon kohentamiseksi palkattiin paikoin lukkareille apulaisia. Seurakunta saattoi veisata niin antaumuksella,

Kuva 1: Yhden Tarpelisen Nuotti-Kirjan virsi 320.

320.

Jolla vaitis ruumis on / Terveys cans hyvä /
Mielell / tielell kiittäkén / Jēva armiafi pyhä :

Sin ja päivin weisatcon / Niemu laulull kiitost / Että callis
suonut on / Terveiden armost.

321.

että saarnavirren lisäksi se lauloi spontaanisti kaksi tai kolmekin virttä, ennen kuin pappi pääsi aloittamaan saarnansa. Käsikirja rohkaisi seurakuntaa tähän, sillä virsissä kutsuttiin Pyhää Henkeä valaisemaan julistettavaa sanaa. Vanhassa luterilaisuudessa saarnaa edelsi tavallisestikin Pyhän Hengen avuksi huutaminen eli epikleesi. Vauhtiin päästyään seurakunta saattoi joskus jopa hyrällä penkeistään myös papin liturgiset osuudet.

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja ei koskaan vakiintunut sellaiseenaan suomalaisten seurakuntien käyttöön. Se oli ohjeellinen sävelmäkokoelma, jollaiseksi se myös jäi. Virsiteksti ei käynyt yleensä yksiin painetun sävelmän kanssa, mikä pakotti kanttorin muutenkin sovittamaan virsisävelmät. Sama virsi voitiin veisata jopa naapuriseurakunnissa täysin eri tavoilla. Melodian väljyys antoi myös seurakuntalaisille mahdollisuuden vapaaseen rytmitykseen ja varsinkin herätysliikkeille tyypilliseen ”niekutteluun”. Veisuusta kehittyi seurakunnan taitolaji. Kirkkorahvas saattoi kilpaila veisuunjohtajan kanssa siitä, kumpi saa venytettyä

virren säkeen loppusäveltä pisimpään. Koska rahvaalla ei ollut muita kanavia toteuttaa luomisvimmaansa, se purkaantui veisuun koristelussa. Useat kansankoraalit jäivät elämään seurakunnan virsiperinteenä. Tästä todistavat Suomen evankelis-luterilaisen tuoreimman virsikirjan viittaukset kuten ”toisinto Nivalasta”. Vanhan Virsikirjan veisuuta on kutsuttu ”kansan luomisvoiman mestarinäytteeksi”.

Jesse Kosunen

Kirjallisuutta¹⁾

- [1] **Ahonpää, Väinö-Artturi**; *Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja. Tutkielma vuoden 1702 suomenkielisen koraalivirsikirjan ilmestymisestä ja sisällöstä*. Musiikkitieteen lisensiaattityö 1991. Helsingin yliopiston musiikkitieteen laitos [painamaton].

1) Käytetyt lyhenteet

AAA	Acta Academiae Aboensis
Diss.	Akateeminen väitöskirja
HK	Hengellinen Kuukauslehti
SKHST	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

- [2] **Finno, Jacobus Petri**; *Jaakko Finnon virsikirja. Näköispainos ensimmäisestä suomalaisesta virsikirjasta sekä uudelleen ladottu laitos alkuperäisestä tekstistä ja sitä täydentävistä käsikirjoituksista*. Toimittanut ja jälkisanan laatinut Pentti Lempiäinen. SKST 463. Mänttä 1988.
- [3] **Haapalainen, T. I.**; *Die Choralhandschrift von Kangasala aus dem Jahre 1624. Die Melodien und ihre Herkunft*. AAA Ser A Humaniora 53. Diss. Turku 1976.
- [4] **Hansson, Karl-Johan**; *Koralpsalmboken 1697. En undersökning av dess tillkomst och musikaliska innehåll*. Acta Musica. Källskrifter och studier utgivna av Musikvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi 4. Åbo 1967.
- [5] **Kontio, Sinikka**; *Vanhan virsikirjan veisuu -kansan luomisvoiman mestarinäyte*. - HK 5/2001.
- [6] **Kurvinen, Onni**; *Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalaisen virsikirjan synty ja sisälllys*. Diss. Rauma 1941.
- [7] **Lagercrantz, Ingeborg**; *Lutherska kyrkovisor I-II. Finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen*. Lutherska litteraturstiftelsens svenska publikationer 2. Helsingfors 1948-1952.
- [8] **Pictorius, Carolus**; *IV. Suloista ja lohdullista kijos ja rucous weisu Jumalan cunniaxi ja Suomalaisten hywäxi kääty ja lauletta tehty Dynninnin Linnas*. Näköispainos (SKS). Julkaissut T. I. Haapalainen. Helsinki 1974.
- [9] **Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalainen virsikirja**. Toimittanut sekä johdannon ja selitykset laatinut Tauno Väinölä. Hengen tie 17. Pieksämäki 1995.
- [10] **Vapaavuori, Hannu**; *Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistä koskeva keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886*. Diss. SKHST 173. Saarijärvi 1997.
- [11] **Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja. Vuoden 1702 painettu virsisävelmistö. Näköispainos ja kriittinen editio**. Toimittanut Erkki Tuppurainen. SKST 826. Vammala 2001.

Tule mukaan tekemään Seepiaa!

Oletko kiinnostunut luonnonilmiöistä, historian tapahtumista, matematiikan lainalaisuuksista tai elämän arvoituksista?

Jos olet kiinnostunut liittymään toimitukseen tai vain kirjoittamaan yhden artikkelin, kuuluisimme Sinusta mielellämme. Sähköpostiosoitteemme on toimitus@seepia.org.

Sinulta ei edellytetä minkään tieteenalan erityisasiantuntemusta. Rittää että olet tiedonhaluinen ja valmis käyttämään aikaasi tiedon etsimiseen, kykenet pitkäjänteiseen työskentelyyn ja uskallat myöntää, että se, mitä olet oppinut, ei välttämättä pidäkään paikkaansa...

Voit edistää lehden toimintaa myös lähettämällä oikaisuja, toivomuksia artikkelien aiheiksi tai muita ehdotuksia lehden toiminnan kehittämiseksi.